

АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШДА МОЛИЯВИЙ СТРАТЕГИЯНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Егамбердиев Шухрат Сатимбаевич

ТДИУ “Корпоратив бошқарув” кафедраси, и.ф.н. доцент

Мўминов Шерали Шавкатович

ТДИУ “Корпоратив бошқарув” мутахассислиги магистранти

АННОТАЦИЯ

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида ҳар қандай хўжалик юритувчи субъект ўз тасарруфидаги барча ресурслар – молиявий, моддий ва меҳнат ресурслари ҳаракати ҳамда улардан фойдаланиш самарадорлигини тўғри бошқаришни таъминлаши зарур бўлади. Самарасиз бошқарув усуларидан фойдаланиш уларни иқтисодий ночорлик ҳолатига олиб келиши мумкин. Акциядорлик жамиятлари молиявий ресурсларини тўғри ва мохирона бошқариш учун биринчи навбатда, унинг молиявий аҳволи, ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини аниқлаш учун молиявий-хўжалик назорати ҳамда таҳлили лозим бўлади. Мақолада муаллиф томонидан акциядорлик жамиятларида молиявий-хўжалик фаолиятини назорат қилиш қилишга оид фикр-мулоҳазалар баён қилинган

Калит сўзлар: *акциядорлик жамияти, корпоратив бошқарув, молиявий ҳолат, молиявий стратегия, стратегик таҳлил, қарорлар қабул қилиш, маълумотларни йиғиш, ташқи чекловлар, ички текширув, икки ёқлама назорат.*

ABSTRACT

In the conditions of modernization of the economy, it will be necessary for any economic entity to ensure the correct management of all resources under its control – the movement of financial, material and labor resources, as well as the effectiveness of their use. The use of ineffective management methods can lead them to a state of economic helplessness. To properly and skillfully manage the financial resources of Joint-Stock Companies, first of all, it will be necessary to carry out financial and economic control and analysis in order to determine its financial situation, the effectiveness of the use of resources. The article describes the author's comments on the control of financial and economic activities in joint-stock companies.

Keywords: *Joint Stock Company, corporate governance, financial status, financial strategy, strategic analysis, decision making, data collection, external constraints, internal verification, dual control.*

КИРИШ

Республикамиз иқтисодиётида амалга оширилаётган ислохотлар натижасида рақобатдош корхоналар сони кўпайиб, ялпи ички маҳсулотнинг мунтазам ўсиб боришига эришилмоқда. Бундай натижаларга эришишда мамлакатимизда яратилган қулай инвестицион муҳит ҳамда рақобатчилик шароити муҳим аҳамиятга эга. Шунингдек, корхоналар молиявий ҳолатининг йилдан-йилга барқарорлашиб, инвестицион жозибадорлигининг ошиб бориши ҳам иқтисодиётнинг етакчи тармоқларига ички ва ташқи инвестицияларни жалб этиш имконини бермоқда.

Рақобатдош иқтисодиёт шароитида корхоналар молиявий ҳолатини, уларнинг фаолияти самарадорлигини аниқлаш, нафақат хўжалик субъектларининг ўзига, шунингдек кредиторлар ва инвесторлар учун ҳам ўта муҳим аҳамиятга эга бўлиб, улар фаолияти самарадорлигини таҳлил этиш корхона фаолияти кўрсаткичларини барча қизиқувчилар учун очиб берувчи вазифани бажаради. Молиявий таҳлил корхонанинг молиявий аҳволинигина ойдинлаштириб бермасдан, балки унинг турли фаолияти ва истикболларини ҳам кўрсатиб бера олади.

Корхоналар ўз олдида аниқ мақсад қўяр экан, унга эришиш стратегиясини белгилайди. Бирок, амалиётда стратегик усул ва услубларнинг йиғиндисидан фойдаланиш ўз-ўзидан автоматик тарзда муваффақиятларни таъминлай олмайди, чунки стратегияни ишлаб чиқиш ва қўллаш ҳали кўзланган самарани олишни кафолатламайди. Корхона ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқиш унинг тадбиркорлик фаолиятини асосий йўналишларини аниқлашдан бошланади. Бундан келиб чиққан ҳолда унинг амалга оширилиш шакллари белгиланади ва якуний танлов бажарилади. Стратегия ўзида ҳар қандай корхонанинг ўз олдида қўйилган вазифани амалга ошириш ҳамда мақсадга эришишни мўлжалланган деталлаштирилган шаклдаги ҳар томонлама режа ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Акциядорлик жамиятлари молиявий-хўжалик фаолиятини назорат қилиш масалалари бир қатор хорижлик ва ўзбекистонлик иқтисодчи олимларнинг илмий асарларларида ўз аксини топган. Шунингдек, 1977 йилда қабул қилинган Халқаро Лима декларациясига биноан, назоратнинг бошқариш тамойиллари ҳамда юқори турувчи назорат органларининг Халқаро ташкилоти – INTOSAI ни самарали ва истикболли фаолияти, давлат бошқарув тизимида молиявий назорат органларининг ролини ошириш учун умумий, ягона ёндашувлар ишлаб чиқилган эди. Иқтисодчи олим М.Друрига кўра “Хўжалик ичидаги молиявий назорат

корхона ва ташкилотларнинг иқтисодий ва молиявий хизматлари томонидан ўтказилади” [1]. Г.Арнольд фикрича, “Юридик ва жисмоний шахсларнинг молиявий фаолияти устидан назорат асосан ташқи, мустақил назоратчилар томонидан амалга ошириладиган солиқ текширувларига, бюджет ресурсларидан мақсадли фойдаланиш устидан назоратга, корхона ва ташкилотларнинг молия-бухгалтерия ҳисоботлари маълумотларини мажбурий аудиторлик тасдиқланишига ва ҳ.к.ларга тегишли бўлиши мумкин” [2]. И.Бланкка кўра “Молиявий назорат - текширувда қонунийлик, асослилик ва пул харажатларининг тўғри содир этилганлигини аниқлашдан иборат бўлган ҳамда режаларнинг бажарилиш жараёнида молиявий, бюджет, кредит, ҳисоб-китоб ва касса интизомини таъминлашга қаратилган, молиявий, кредит ва хўжалик органлари (ташкилотлари)нинг ҳуқуқий меъёрлар билан тартибга солинадиган фаолиятидир” [3].

Ўзбекистонлик иқтисодчи олим А.Ибрагимовга кўра “Молиявий назорат – молиявий ресурслар ҳаракатининг ҳамма жараёнларини ... маблағларни ташкил топиш жараёнидан бошлаб, ҳар қандай фаолиятни бошлашдан, то унинг молиявий натижаларини аниқлашгача бўлган даврни ўз ичига олади”. Акциядорлик жамиятлари молиявий-хўжалик фаолиятини назорат қилиш масалалари билан боғлиқ бўлган илмий тадқиқотларни ўрганиш, таъриф ва тушунчаларнинг шаклланишини қиёсий солиштириш, маълумотларни ўрганиш ва иқтисодий жиҳатдан таққослаш ва таҳлил қилиш, мантикий фикрлаш, илмий абстракциялаш, маълумотни гуруҳлаш ва бошқа усулларида кенг фойдаланилган.

НАТИЖАЛАР

Компаниялар фаолиятини ривожлантиришнинг иқтисодий асослари ва дастаклари ичида стратегик молиявий режалаштириш алоҳида назарий ва амалий аҳамият касб этади. Бозор иқтисодиёти шароитида фойда олиш ва ўз молиявий ресурсларини кўпайтириш ҳар қандай корхонанинг асосий мақсади ҳисобланади, бу эса молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжларни, уларни ташкил этиш манбаларини аниқлашни, уларни кўпайтиришнинг ички имкониятларини қидириб топишга қаратилган молиявий стратегияни ишлаб чиқишни талаб этади. Уни ишлаб чиқариш бир неча босқични ўз ичига олади. Булар қаторига қуйидагилар киради:

1. Узоқ муддатли имкониятларни баҳолаш ва ривожланиш прогнози.
2. Корхонанинг мақсадини билдириш ва унинг кучли ва кучсиз томонларни таҳлил қилиш.

3. Стратегик альтернативларни умумлаштириш ва оптималлаштириш мезонларини ишлаб чиқиш.

4. Оптимал стратегияни танлаш ва тадбирни режалаштириш.

Молиявий стратегия иқтисодий стратегиянинг бир қисми бўлиб, корxonанинг умумий стратегиясини амалга оширилишига кўмаклашади [4]. Ҳар қандай компаниянинг молиявий фаолияти доирасида икки тенг муҳим бўлган вазифа мавжуд:

1. Хўжалик фаолиятини амалга ошириш учун ресурсларни жалб қилиш масаласи.

2. Олинган ресурсларни тақсимлаш вазифаси (инвестициялаш).

Инвестицион ва кредит стратегияларининг умумлашган шакли корxonанинг молиявий стратегиясини ташкил этади. Корxonаларнинг ривожланиши ҳозирги кунда тўғри ташкил этилган молиявий фаолиятга ҳамда унинг доирасидаги кредит ва инвестицион фаолиятларга бевосита боғлиқдир.

Корxonанинг реструктуризацияси ва ўз-ўзидан бошқариш тузилмасини шакллантириш катта миқдордаги юридик шахсларнинг бир-бирига боғлиқ ҳаракатини юзага келтиради, бу эса ўз навбатида корxона бошқарувида молиявий ва инвестицион стратегиялари тамойилларини ишлаб чиқишни тақозо этади.

Корxonанинг умумий молиявий стратегияси ишлаб чиқилгандан сўнг, махсус бўлимлар корxона стратегияси кўра, шунингдек, молиявий бозор ҳолатига кўра инвестицион ва кредит стратегияларини ишлаб чиқадилар. Бундай қарашлар бир томондан бўлимларнинг фаолиятини ягона мақсад томон йўналтиришга олиб келади. Бошқа томондан эса, пухта ўйланган молиявий стратегия корxона бошқарувида фаолиятнинг бошқа йўналишларини ривожлантиришни режалаштириш имконини беради.

МУҲОКАМА

Корxonанинг молиявий стратегияси ўз фаолиятини молиявий барқарорлигини таъминлашга қаратилган. Демак, корxона молиявий стратегияси корxonани бошқаришнинг молиявий ва стратегик жиҳатларининг бирлашуви бўлиб, молиявий тараққиётининг узок муддатдаги бош йўналишини ифодалайди. Бундан ташқари корxonанинг молиявий стратегиясини ишлаб чиқилиш ва амалга оширилиши улар фаолиятида барқарор фойда даражасини, маҳсулотларга талаб миқдорининг ўсишини, ликвидлилик ва муқобил риск даражасининг сақланишини таъминлашга қаратилган молиявий ресурслардан оқилона фойдаланишнинг узок муддатли йўналишларини олиш имкониятини таъминлашга хизмат қилади.

Корхона молиявий стратегиясининг танланиши мустақкам ҳисоб-аналитик таъминотга асосланиши керак. Корхона томонидан танланган молиявий стратегиянинг ҳисоб-аналитик асосланиши жараёни молиявий таҳлил яқунларига кўра амалга оширилади. Корхона молиявий стратегиясини танлашда молиявий таҳлилнинг ҳисоб-аналитик таъминотининг методологик асосини комплекс, тизимли ва ҳолатли стратегик таҳлилнинг дастурлаштириш моделлари иштирокидаги усули ташкил этади. Шунга кўра, корхонада стратегик молиявий бошқарувнинг таркибида стратегик таҳлил муҳим ўрин эгаллайди [5].

Молиявий режалаштириш жараёнида қатор стратегик масалалар жумладан, капитал самарадорлиги, молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёж, уларнинг келгуси ҳолати ва турли омиллар таъсирини ҳисобга олган ҳолдаги динамикасини аниқлаш кабилар таҳлил этилади.

Танланган молиявий стратегия корхона тараққиётининг мукамал йўналишини белгилайди ва тузилган молиявий ҳолат ҳамда молиявий ресурсларнинг ўзгариши таҳмини ёрдамида корхона билан бозорнинг бошқа воситачилари ўртасидаги ўзаро муносабатларда риск даражасини олдиндан камайтира олишни таъминлайди.

Корхоналарда молиявий тартибга солиш жараёнини ўрганиш унинг алоҳида элементлари биргаликдаги амал қилиши нуқтаи-назаридан бу фаолиятни амалий вазифаларни ҳисобга олган ҳолда янада аниқлаштириш ҳамда корхона молиявий стратегиясини ишлаб чиқишда қарорлар қабул қилишнинг кетма-кетлигини тузишга имкон беради [6]. У қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Маълумотларни йиғиш.
2. Ташқи чекловлар ва имкониятлар тизими таъсирини ҳисобга олиш.
3. Корхона ички текширувини ўтказиш ва корхонага ташқи ижтимоий-иқтисодий муҳитнинг таъсирини баҳолаш орқали корхона стратегик мақсадларини икки ёқлама назорат қилиш.
4. Стратегик молия режаси кўринишида аниқ бир стратегияни танлаш ва амалга ошириш.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, корхона молиявий стратегияси унинг фаолиятида учрайдиган ҳар қандай қарорларнинг умумий йиғиндисидан иборат бўлмай, балки ягона мақсадга қаратилган қарорлар тизими бўлиб, уларнинг ҳар бири яхлит стратегиянинг турли йўналишларини ифодаловчи таркибий қисмдан иборат бўлиши керак.

ХУЛОСА

Келтириб ўтилган фикрларимиздан келиб чиққан ҳолда таъкидлаш мумкинки, компаниялар фаолиятида молиявий қарорларни икки гуруҳга, яъни инвестицион қарорлар ва молиялаштириш юзасидан қарорларга бўлиш мумкин.

Биринчи гуруҳ корхонага зарур бўлган молиявий ресурслар йўналишларини ифодаласа, иккинчи гуруҳ мавжуд молиялаштириш манбалари орқали зарур молиявий маблағларни қандай таъминлаш мумкинлигини кўрсатади.

Инвестицион қарорлар корхона режалаштирган муаммоларнинг ҳал этилиши учун қандай қўйилмалар зарурлигини белгилайди. Мазкур қарорлар турли лойиҳаларни молиявий баҳолаш ва улардан самарали ҳамда жалб этувчанлиги танлашни ҳам ўз ичига олади.

Корхона тегишли лойиҳа бўйича мақсадга мувофиқ бўлган инвестиция турини аниқлагач, мазкур лойиҳани молиялаштириш учун зарур бўлган маблағлар миқдорини аниқлайди. Агар корхона учун таклиф этилаётган инвестиция турларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлмаса, у ҳолда корхона учун қўшимча молиялаштиришнинг зарурати бўлмайди ва бунда фойданинг барча қисми таъсисчилар ўртасида тақсимланиши мумкин.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Друри М. (1999). Введение в корпоративное учет. М.: Юнити, 781
2. Арнольд Г. (2012) Руководство по корпоративным финансам: Пособ. по финан. рынкам, реш.и метод.. Пер. с англ. М.А. Епанов. – М.: *Баланс Бизнес Букс*, – 722 с.
3. Бланк И.А. (2016) Финансовая стратегия предприятия. Учебный курс. К. *Нико Центр*. 520 с.
4. Закирова Г.Т., Темиров А.А. (2019). Кичик корхоналар фаолиятида молиявий менежментни ташкил қилиш хусусиятлари. // *Иқтисодиётда инновация* №6, 16-22 б.
5. Темиров А.А. (2020) Корхоналар фаолиятида самарали молиявий бошқарувни ташкил этиш хусусиятлари. “Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни шакллантиришда менежмент ва корпоратив бошқарувнинг аҳамияти” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари. Т.: ТДИУ, 120-123 б.
6. Бандурин А., Гуржиев В., Нургалиев Р. (2014) Финансовая стратегия корпорации. -М.: *Алмаз*. -с.89.